

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА В СЛОВАКИЯ ПРЕЗ СЛЕДВОЕННОТО ДВАДЕСЕТИЛЕТИЕ (1945—1965)

Ян Кошка¹

Следвоенните двадесет години представляват период, през който българската литература се приема с твърде голям интерес. Неправилно ще бъде обаче да твърдим, че в Словакия преди двадесет години българската литература е била непозната или пък за нея се е знаело съвсем малко. Словашката литература до голяма степен е подготвена за този нов период благодарение на традицията, създадена от Шафарик и Колар, а в по-ново време разширена и съживена от Ваянски и Захей — този неуморим апостол, станал в края на миналия и началото на сегашния век живата връзка между двете литератури, подготвена благодарение на преводите на българска революционна поезия, направени от Павол Хоров по време на Втората световна война и благодарение на дейността на българските студенти в Братислава и тяхното участие в Словашкото народно въстание.

Традицията на жив интерес към българската литература — традиция, която води началото си от Ваянски (като автор на книгата „София—Плевен“) и от Захей като преводач на произведения от Иван Вазов, не замира и през „глухото“ време между двете световни войни, макар и в неща като преводаческите фрагменти на поета Владимир Рой и в превода на „Харитининият грях“ от Ана Каменова, направен от Йесенска и излязъл през 1938 г.

През мрачните години на фашизма българска поезия — Ботев и Вазов — е преведена от поета Павол Хоров. Преводите му, особено ония, които излизат тогава в списанията, отговарят на проблемите на тежкото време, за разлика от сюрреалистическия уклон на тогавашната словашка поезия. В списание „Словенске похляди“ преди избухването на Словашкото народно въстание през лятото на 1944 г. се появяват Хоровите преводи на Вазовите стихотворения „Топовете“ и „Старото гробище над Сливница“. В стиховете „От нашите удари една велика в Европа днес империя загина“ тогавашният читател не е можел да не открие актуалния им подтекст. В издания след войната сборник свои преводи от онова време Павол Хоров пише: „Това беше слово, близко и разбираемо за всички, които не прекланяха глава пред фашизма и които със същата вяра и изтърпели същите страдания дочекаха неговия край. Всеки, дори случайно срещнатият поет, беше наш брат и неговият стих резонираше в пълно съзвучие с нашите сърца.“ Показателно е, че редом с руските и съветските, югославските, полските и френските поети в сборника на Хоров са поместени стихове от Ботев, Вазов, Яворов, Смирненски, Багряна, Вапцаров и други, и на тях е отделено особено голямо място. Павол Хоров още през 1941 г. превежда първите пет строфи от „Хаджи Димитър“ на Ботев. В този превод — както и в останалите — на първо място стои творческият, а не буквалистичен подход. С твор-

¹ Ян Кошка е научен сътрудник при Института за световна литература и език към Словашката академия на науките в Братислава.

чески преводачески постижения той се опитва да вземе отношение към големите проблеми на своето време. Може би именно затова неговите преводи, особено преводите на Вазовите стихотворения и на Яворовото „На нивата“ и досега принадлежат към най-хубавото, което са създали словашките преводачи на българска поезия.

Активността на многобройната група български студенти в Братислава по време на Втората световна война, участието на най-прогресивните от тях в Словашкото народно въстание, в партизанските отреди, засяга косвено или пряко и литературата. Свидетелство за бойната дружба между словашките и българските партизани е и словашкият превод на цялото стихотворение „Хаджи Димитър“. Преводачите очевидно не са имали на разположение писмения текст на оригинала. Преводът се характеризира с вярно предаване на първообраза, с изключение на препинателните знаци, от което съдим, че е направен по памет. Много от студентите след освобождението от фашизма заживяват в Братислава и се проявяват като съпреводачи, особено през първите няколко години, когато преводаческите кадри са недостатъчни.

Антологията на българския разказ „Златен клас“, която излиза през 1942 г., също така обективно допринася по време на войната да се опознае българската литература. В антологията са поместени преводи на известни разкази от автори като Вазов, Елин Пелин и Йовков.

Словашката преводна литература през 1945 г. съвсем не е неподготвена да се заеме със задачите по-целенасочено да представи българската литература на словашките читатели. Горепосочените факти са подготвили почвата, те подтикват със своите идейни подбуди, със своите високопрогресивни идеали. И досега видният словашки поет Павол Хоров продължава делото, което е започнал с първите си преводи. Двадесет и пет години той превежда българската поезия на словашки език. Хоров издава не само сборника „Случайни срещи“, където помества преводи на доста автори, особено преводи от времето на войната, но и участва с преводи в изданието на избрани стихове от Вапцаров — „Песни за човека“, а наскоро самостоятелно преведе и издаде избрани стихове на Елисавета Багряна.

Сега Павол Хоров е най-изтъкнатият преводач на българска поезия в Словакия. Ето защо трябва да се коригира информацията на Дана Хронкова, отпечатана в книжка трета на сп. „Литературна мисъл“ от 1965 г. В статията си Хронкова пише: „В Словакия в това отношение българската литература е по-добре. В лицето на Милан Ферко тя има един добър преводач, който направи индивидуален подбор в антологията на българската поезия „Да бъде ден!“ Макар Милан Ферко също така да е добър преводач, той нито е единствен, нито е преводач номер едно. Ако българската поезия в Словакия има добър преводач, преди всичко това е Павол Хоров. Сега той вече не е единственият преводач, единственият добър преводач, което може само да радва приятелите на българската поезия в Словакия. Толкова по-малко можем да твърдим обратното за Ферко, ако искаме да дадем обективна информация, с познаване на действителното положение.

През 1945 г. става възможно словашката преводна литература да продължи започнатото дело, както прави Хоров, да продължи традицията и да реагира на импулсите на новата действителност.

Още същата година литературното списание „Словенске похляди“ помества сбита и сравнително правдива информация за българската антифашистка литература. Информацията е резултат от срещата на поета Павол Бунчак с Георги Цанев на първото славянско следвоенно тържество в братиславския Девин. За пръв път в Словакия се споменава името на убития поет Никола Вапцаров.

През същата година известният писател Петер Карваш предявява искането при подбора на творби от чуждите литератури решаваща да бъде обективната необходимост, а не субективното предразположение. Въпросите за подбора на чуждестранните литератури и на творби от тях стават твърде актуални. Появява се обективна необходимост този подбор да отговаря на цялостната културна ориентация и състояние на литературата. Обек-

тивна необходимост стават и преводите от българската литература. Борбата на славянските народи срещу фашизма и тяхното единство в годините след войната са важен външно-политически фактор и за вътрешната обстановка в нова Чехословакия. Новите исторически условия не само откриват широк хоризонт за съживяване на славянската мисъл, но и извеждат на преден план сходните черти от историята на Словакия и България.

Преводната литература в Словакия след 1945 г., от една страна, проявява голям интерес към историческото минало на българския народ, както и към селския роман, а от друга — част от литературната критика настоява за такива произведения, които да помагат за създаване на ново отношение към живота, да дават образа на човека-гражданин от една определена страна, която търпи определен развой.

Макар през първите години след войната по-голяма част от преведените книги да отразяват първата насока — да запознават словашкият читател с миналото на българите, с българския селски роман, те представляват ценен принос за тогавашната словашка литература и култура. Неправилно ще бъде, ако при оценката на този период не вземем предвид конкретното състояние на литературата и само механически приложим днешните критерии.

Първата българска книга, преведена на словашки след Втората световна война, е „Дивата гора“ на Орлин Василев, „голяма приказка за малки и големи“, преведена от Мария Тополска и Томаш Тополски. След нея следват „Жетварят“ от Йордан Йовков в превод на Андрей Върбаки, „Старото време“ от Константин Петканов в превод на двамата Тополски и сборникът български разкази „Златната ябълка“ в превод на Юлия Юрчова и Петър Стайков. Книгите излизат през 1946—1947 година. Тук спада и второто издание на „Харитининият грях“ на Ана Каменова от изтъкнатата словашка преводачка Зора Йесенска.

По времето, когато българската националноосвободителна борба стига своята връхна точка, поколението на Ваянски вижда в лицето на българите „балкански славяни“. В края на миналия и началото на настоящия век това поколение с един наистина значителен брой белетристични преводи запознава тогавашната общественост с живота и миналото на българския народ.

Тази традиция не остава без значение в следвоенния подем на превода, през един период, когато отново оживяват историческите паралели в съдбата на двата народа. Докато в преводите на Захей на Вазовите белетристични творби обаче читателите са намирали образа на интензивния живот и борби на България, който би трябвало да ги подтикне към активно отношение спрямо действителността, то в първите книги, преведени след войната, подобен образ и намерение липсват. Образът на антифашистка нова България се разкрива едва от преводите, направени през следващия период, когато словашката литература приема за своя програма усилието да долови чертите на човека в неговите обществени, социални и класови взаимоотношения. Това не означава обаче, че преводите, възникнали в широката, по-отблизо недиференцирана идейна рамка на славянската мисъл и традиция, не отговарят на прогресивните еволюционни тенденции на словашката литература. Самата мисъл за славянско единство играе прогресивна роля в формирането на демократичната култура и литература, както и в политическите сфери. Литературата през тези години до голяма степен не си присвоява правото на пряка „будителска“, „агитационна“ функция. Тази задача тя предоставя на журналистиката.

За новата българска действителност и нейното развитие читателят научава непосредствено от периодичния печат. През 1947 г. такива видни словашки писатели, като народния деец на културата Петер Илемнишки и Доминик Татарка печатат свои репортажи за близкото минало и настоящето на България. Партийният печат сравнително най-широко информира обществеността за България и за българската литература. Често пъти материалите са давани от българските студенти в Братислава, които имат литературни интереси. Редакторите добре използват всяка възможност за пропаганда. Например краткото съобщение във вестник „Правда“ от 1 юли 1947 г. излиза под четири изразителни заглавия:

„Ян Колар през 1832 година:

Какви ще бъдем ние славите след сто години?

Братски връзки между СССР, Югославия, Полша, Чехословакия и България.

Българска вечеринка в Братислава!“

В информацията се съобщава за българската вечеринка в Братислава, на която видният артист от Словакия национален театър Вилиам Заборски е рецитирал стихотворения на Елисавета Багряна и е бил прожектран филм „за развоя на българския народ“.

В списанията се появяват преводи на Павел Хоров на стихове от Багряна („SOS“, „Слънце“, „Утро“, „Светлина“ и др.) и на Ян Поничан — стихове от Христо Ботев и Христо Смирненски.

В атмосферата на онова време преводите от българската художествена литература привличат вниманието със своеобразието на изобразявания живот, с историческото си начало, привличат вниманието като творби от една литература, която се приема дружески и сърдечно. Те откриват на словашката културна общност малко познати области от българската литература и от живота на българина.

Върху обложката на второто издание на „Харитининият грях“ се казва: „Романът е възхвала на чистата женска красота, вяност и търпеливост. Ние гледаме реалността през призмата на поезията, която от историята на кротката и копнееща моминска душа е изтръгнала полупесен, полуприказка.“ В една от рецензиите за книгата четем: „В романа си писателката рисува един живот, какъвто трудно ще се намери в нова България.“ По повод на почти едновременно излизане на „Жетварят“ от Йовков на чешки и словашки език рецензентът пише: „Жетварят“ симпатично ни представя съвременната българска селска тематика, подсладена леко по славянски“. Критиката приема положително романа на Константин Петканов „Старото време“, защото той „отдръпва завесата от малко познатото досега литературно творчество на братския славянски народ“, като пожелава: „Щяхме да се радваме обаче, ако имамхе и превод, който би ни показал образа на нова България и на нейния интензивен живот.“

През 1948 г. излизат стихотворенията на Христо Ботев в превод на Ян Поничан и Христо Митков, книгата „Сребърният ключ“ на Камен Калчев, преведена от Власта Анталичова и Христо Митков и „Село Борово“ от Крум Велков в превод на Юлия Юрчова-Стайкова. Изискванията на критика Бранислав Хом, цитирани по-горе, които изразяват новите потребности на литературата, с тези преводи до известна степен са удовлетворени.

Дана Хронкова пише в статията си за преводите на Ботевата поезия: „Чешкият превод дължи още много на Ботевата поезия, и особено на онези най-рецитирани стихотворения, каквито са „Хаджи Димитър“, „Моята молитва“ и др. Словашкият превод на Ян Поничан постига по-добре Ботев. Може би и поради манталитета на словаците, който е много близък на българския“. Струва ми се, че Дана Хронкова не казва цялата истина. Впрочем, интересува я преди всичко чешкият превод. За словашкия превод тя казва „а“-то, но не казва „б“, така че от нейната формулировка оня, който разчита само на тази информация, може да си създаде измамната представа, че преводът на Поничан е кой знае колко хубав. А той съвсем не е такъв.

В сравнение с Ян Пиларж, който превежда Ботевите стихотворения на чешки, Ян Поничан, превел същите творби на словашки, прави решителна крачка напред и се озовава „от вътрешната страна на крепостната стена“ — да си послужим с метафората на словашки поет Мирослав Валек. Става дума само за решителна крачка, само за известни предпоставки. Тази крачка предполага и други неща, а най-вече — големи поет. Поничан се озовава „от вътрешната страна на крепостната стена“ може би благодарение на словашки манталитет, „който е много близък на българския“. Това не означава, че всеки словак манталитет, „който е много близък на българския“, под път и над път би могъл да вникне в Ботевата поезия и преди всичко да направи превод, който да има поетичната сила на Ботевия стих. Второто не е успял да направи и Ян Поничан, който да има чист словашки манталитет, „който е много близък на българския“, но — какво да се прави — поет със средни възможности. Зад манталитета, „от вътрешната страна на

крепостната стена", има още нещо — поезията. Не е достатъчно само да заживееш с мислите, с духа на стихотворението, макар затова също да са нужни предпоставки, а трябва да имаш и дарба поетически да твориш.

Стихотворенията „Хаджи Димитър“ и „Моята молитва“ са наистина пробен камък за преводача на Ботевата поезия. Ян Пиларж е пристъпил към превода на героичката Ботева балада откъм външната страна, интерпретирал е външната, „обясняваща“ линия на развитието, предал е повърхностната „логика“, направил е сухи, прозаични „коментарии“, като остава студен пред интензивността и своеобразното вътрешно лирично развитие на темата в оригинала. Ян Поничан като преводач не се отдалечава кой знае колко от първообраза, но неговото хайдушко подсъзнание, манталитетът му, „много близък на българския“, са безпомощни, след като трябва стих след стих да се отказва от съществени атрибути на формата на Ботевата балада. Той е искал да предаде идейно-мисловното богатство на оригинала, но това не може да стане, без да постигне успех при решаване проблемите на формата. Мисълта не може да живее отделно от своята форма, не може да се откъсват една от друга. В превода на художественото произведение пукнатината между неговата познавателна и естетическа функция е непреодолима. В Ботевата балада няма стихове с неестествен словоред, нито апострофи. Слушал съм български деца да пеят познатите стихове. Преводът на Поничан трудно може да се запомни и рецитира. Вместо сбит, ясен стих, в превода неведнъж се сблъскваме с непреодолимо гъмжило от лош словоред, апострофи, деформирани словни обрати. Рецензентите на книгата непосредствено след нейното излизане посочват неразбираемостта на някои стихове. Трябвало е да надникнат в оригинала, за да ги разберат (д-р Ф. Тихи в сп. „Творба“, кн. 5 от 1949 г. стр. 80).

Поничан почти навсякъде замества римата с асонанс. Той не се придържа към стила, лексиката, синтактичното и стихотворно разчленяване на оригинала. Поничан не успява да приложи на практика романтичния метод на така наречения „верен“ превод, в който метод би трябвало да се включи и необходимостта от „конгеналност“. Словашкият превод също така е още голям длъжник на Ботевата поезия.

Неуспехът на Поничановия превод е очевиден още по времето, когато излиза. В навечерието на Ботевата стогодишнина редакторите на списания и вестници не използват този още „пресен“ превод, а се ориентират към нови преводи. Словашката преводна литература има пет различни превода на „Хаджи Димитър“.

Интересно е да се отбележи, че много преводачи на Ботевата поезия четат и превеждат наопак куплета с образа на природната динамика, където „гора зашуми, вятър пове“. Чешките преводачи Броман, Кожик-Лещов и Пиларж дават явленията в обратен ред, а на туй отгоре последните двама и в различно време. На това място преводът на Поничан е по-приемлив, макар и той да е далеч от чистата образност, отразена в строфата на Ботевия оригинал.

Сравнително най-добре на словашки е преведена оная част от Ботевата поезия, с която поетът най-непосредствено продължава песенната народна традиция. Такова стихотворение, което на словашки звучи добре, без съществени грешки в превода на Поничан, е „На прощаване“. Преводачът се сблъсква и с трудности, които произтичат от незнание на езика.

Стихотворението „Моята молитва“ е преведено с редуващи се успешни и неуспешни места. Преводачът взема предвид най-вече антирелигиозния и антиполски патос на Ботевата поезия, когато през 1949 г. в статията си „Българският Янко Крал“ пише за Ботев: „Не е случайно, че преведох именно Ботев. Това е поезия, която ни е мирогледно близка, към която още през 1920 г. съзнателно бих се обърнал или бих могъл да се обърна, ако ми беше попаднала под ръка.“ Той се въодушевява от устремния, рязък революционен и социален тон, който е доловил в Ботевите стихотворения. Възхищението на Поничан от смелото Ботево държание пред всякакви господари му помага да преведе добре отделни строфи, макар и не много на брой, благополучно да преодолее всички подводни скали на преводаческата работа и да стигне мечтаното повторно сливане в новия език на разделените съставки на стихотворенията — на „съдържание“ и „форма“.

По това време Ботев е близък на литературата като борец за обществен прогрес. Цел на Поничановия превод е да сближи читателя с прозорливите мисли на поета, да убеждава и чрез тях читателите в правилността и величието на целта, поставена от партията. Поничанов като поет в по-голямата част от творчеството си гледа на поезията като на римувана агитация. По-лошото в случая е това, че някои критици, може би с право, изобщо оспорват поетическия му талант. По-късно в словашката литература не смятат за поезия криво-ляво римуваните уводни статии, тезиси или агитационни сценки.

Ботевата поезия на словашки е белазана с недостатъците и грешките от този период. Достатъчно е било да се направи подстрочник, леко да се опоектизира, да се понасили езикът, за да се появи представа за поезия и да се занесе преведеното стихотворение в редакцията. Ботевите стихотворения са излизали без основни формални атрибути, без ритъм и рими. Сякаш идейно изкопаемо от някакви древни времена, когато хората „още тогава“ и „там“ са мечтаели за комунизма.

Твърдо вярвам, че пътят на Ботевата поезия към словашките читатели не свършва през 50-те години. Съвременните читатели наистина са се отнасяли резервирано към такава конюнктура на преводите. Смятам, че сега, когато в поезията се търси именно поезията, струва си да се замислим как да се отстранят несправедливостта спрямо Ботевата поезия в Словакия (а може и другаде) през 50-те години. Всяко време ще намери в истинската поезия на великаните нещо от своята правда — прозорлива мисъл, чиста форма, а и двете.

С произведението на Крум Велков „Село Борово“ словашката преводна литература продължава да попълва празните, непознатите места по картата на българската история. Този превод обаче донася образ, който разширява дотогавашната тематика с обществено-важен факт. Един от рецензентите констатира, че дотогава от българската литература са преведени малко неща, „затова приемаме с радост всяка книга, която ни запознава отблизо с живота, хората и културата на България“. Друг рецензент високо цени тематичния принос на превода. След като разказва „съдържанието“ на произведението, той заключава: „И макар въстанието да не е потушено, то живее в спомените и остава живо до окончателното освобождение през 1944 година“. Преводът на художествената проза в този случай допринася твърде действено за запознаване с малко известни факти от българската история, от българската литература.

Критиката компетентно запознава читателя с романа на Крум Велков и помага да се реализира замисълът на издателството — да се вдигне завесата от историческите боеве на българския народ срещу фашизма в първото антифашистко въстание през 1923 г. до победата през септември 1944 г.

Словашката литература също така отразява твърде интензивно антифашистката борба. Тя разполага вече с цяла поредица очерци, разкази, повести и романи с тематика из въоръженото стълкновение на словаците срещу своите и чуждите фашисти в Словашкото народно въстание. Ето откъде иде топлото посрещане на българския антифашистки роман. И Словашкото народно въстание е потушено, но заживява в спомените и остава живо до окончателната победа през 1945 г. Подобни паралели дават на рецензиите отпечатъка на искрен интерес към тази по-малко позната страница от българската история и литературен интерес към тази по-малко позната страница от българската история и литература. Словашкото народно въстание е още живо в паметта на поколенията. Словашката литература съсредоточава големи усилия за художественото му отразяване и обхващане. Цяло литературно поколение води художественото си и човешко начало от въстанието и от въстанието влиза в литературата. Това е най-жизненото и плодовитото поколение в съвременната словашка литература.

През периода от 1948 до 1956 г. преводите на белетристични произведения и на отделно публикувани стихотворения с антифашистка тематика представляват значителна част от преведената българска литература. Друга група представляват преводите от българската литературна класика. И накрая широко е застъпена съвременната строителна, бригадирска и селска тематика. През този период излизат общо 40 заглавия от българската

художествена литература, средно по около 8 книги годишно. (През периода 1945—1948 г. излизат всичко 8 заглавия.)

С постоянното разширяване, диференциране и обогатяване образа на българската литература в Словакия с нови черти, нараства необходимостта от нов превод и издаване на най-значителните Вазови произведения. Ориентацията към класическото наследство в преводната литература отговаря на тогавашната ориентация на словашката литература и култура. Времето поставя въпроса да се отдели зърното от плявата, от литературната традиция да се издигне всичко реалистично, взело страната на прогреса, приковало на позорния стълб експлоататорските класи. Литературната теория и литературната история пък виждат в художествения и критическия реализъм на миналия век изходните позиции към социалистическия реализъм.

Този период запознава читателските маси с редица произведения на българската класика — с белетристиката на Вазов и Елин Пелин, частично с Йордан Йовков и Алеко Константинов, както и с творби на живи автори, които със своето значение и майсторство вече са заели място в съкровищницата на българската литература — най-значителните романи на Георги Караславов и Людмил Стоянов.

Петдесет години след първото издание започват втори живот в нов превод Вазовите произведения „Под игото“, „Немили-недраги“ и разказите в сборника „Българка“. В първия случай редакторите само преработват, осъвременяват превода на Захей на най-прочутия Вазов роман, във втория и третия случай се появяват нови преводи изпод перото на Ян Михалек и Юлия Стайкова.

Нов превод на романа „Под игото“ излиза едва десет години по-късно — през 1960 г. Превеждат го Мария и Томаш Тополски.

Измежду следващите автори най-голяма популярност си спечелва Елин Пелин. Неговите разкази намират добра преводачка в лицето на Юлия Стайкова. И други преводачи се спират на отделни Елин Пелинови разкази, които намираме из вестници и списания. Алеко Константинов със своя „Бай Ганьо“, няма такъв късмет, що се отнася до нивото на превода. Преводачът Павол Ковач-Варга не успява да приобщи сатирата на Алеко Константинов към словашкия език и среда. И днес други и по-надеждни преводачи се опитват да преведат Алеко. Издателствата са отделили твърде скромно място на Йордан Йовков. След „Жетварят“ е излязла само драмата му „Обикновен човек“.

Преводите от българската класика принадлежат към най-ценното през 50-те години в опознаването на българската литература и в усилията тя да бъде направена близка на читателя. Все още обаче остават много забележителни автори и произведения, недостъпни за словашката културна общественост, които биха могли и би трябвало да обогатят представите за българската литература, създадена от преведените досега творби.

Особено намалена високостепенност, временна вкусовщина в подбора и превода и повърхностна конюнктурност се създава в областта на преведените книги с военна, строителна, бригадирска и селско-кооперативна тематика. И тук обаче не всичко е преходно и мъртвородено; срещат се и преводи с по-трайна стойност.

Преведени са множество сполучливи и по-несполучливи книги на Камен Калчев, Георги Караславов, Емил Коралов, „Тютюн“ на Димитър Димов и други. Излизат и неща, които вече не се оценяват като успехи на литературата — някои набързо написани, издадени и преведени книги на Ст. Ц. Даскалов, Кръстьо Белев и други.

По времето, когато биват създадени, за съвсем редни минават наводните пазара преводи на проза, написана е елементарна чернобяла техника, от другите литератури, предимно от съветската, както и голяма част от оригиналната словашка белетристика.

В словашката литература около 1956 г. се забелязва ново вътрешно раздвижване. Започва да излиза месечно списание за литература и изкуство — „Млада творба“, където се оформя ново литературно поколение. Предимно чрез лириката то навлиза в центъра на литературната дейност през 60-те години. Отрицанието на предишния етап на литературата не идва с цялостна идейно-художествена програма, както в паралелното чешко спи-

сание „Кветен“ — „изкуство на делника“, а протича предимно в артистичните насоки на формалния експеримент, на „откриването“ на художествения авангардизъм от 20-те и 30-те години на нашия век, на словашкия поетически сюрреализъм, на чешкия и словашкия експресионизъм, сенсуализъм и поетизъм. Младите поети в противовес на шумната, декоративна поезия на най-близките си предшественици искат да се научат, от една страна, „да говорят мълчешком“, а от друга — да изхождат от незаловската и библиовска „модерна“, конкретна, „нова“ сетивност.

В литературата се свалят кумирите и манекените на опростеното социалистическо-реалистично творчество. Пада от пиедестала романът на Франтишек Хечко „Дървеното село“, а заедно с него — и един начин на художествено мислене. Естествено е, че този процес в оригиналната литература се отразява вярно и в подбора на произведенията от чуждите литератури. Появяват се нови задачи. Словашката литература е търсила и търси в традиционните близки литератури, между които и в българската, становища по проблемите, които сама решава творчески, търси отговори на съществените жизнени въпроси, търси специфичното на литературата, неповторимата индивидуалност на писателя, взаимната връзка със съвременния световен литературен процес.

В унисон с тези тенденции са и новите преводи от българската литература. „Млада творба“, също както чешкото списание „Кветен“, програмно помества и представя творчеството на младото поколение от социалистическите страни. В превод на автора на тази статия списанието е помествало няколко подборки из творчеството на Вл. Башев, Любомир Левчев, Дамян Дамянов и други. Павел Хоров системно публикуваше преводите си на стихотворения от Елисавета Багряна. В Словакия с отделни стихотворения са познати и поетите Веселин Ханчев, Блага Димитрова, Димитър Дублев, Георги Джагаров.

Най-широка панорама на съвременната българска поезия дава „Антология на българската поезия от XX век“ („Да бъде ден“) от Милан Ферко, която излиза през 1960 г. Антологията съдържа стихотворения на 52 автори от Димитър Полянов до Любомир Левчев. Съставителската ѝ концепция обаче е вече остаряла, повлияна силно от преоделаното, стеснено разбиране на литературата, навярно защото проектът на тази антология се подготвя още през 50-те години. Трябва да се съжالياва, че съставителят е стеснил ъгъла на зрението си само върху работническата и социалистическа поезия. Подзаглавието на книгата — „Антология на българската поезия от XX век“, е задължавало съставителя да направи по-широк подбор! Антологията несъмнено щеше да заслужава още по-голямо внимание, ако на нейните страници бяха намерили място и Вазов, Пенчо Славейков, Яворов, и Дебелянов. Вазов като поет е малко познат на Словакия. Имаме само няколко добри преводи на Павел Хоров из Вазовото огромно поетическо творчество. Пенчо Славейков и Димчо Дебелянов са съвсем непознати. Яворов е представен на словашкия читател само от Хоровия превод на стихотворението „На нивата“. Трябва също да се съжالياва, че не е реализиран цялостният проект на антологията, изготвен преди това от Петър Динеков. Осъществяването му предполагаше и нов, съвременен превод на Ботевите стихотворения.

Остарялата съставителска концепция, а може би и недоверието към преводаческата работа на Ферко, която сама по себе си е удивителна — сам превежда всичките петдесет и двама автори, става причина антологията да няма желанния отзвук и нейното излизане като че остава встрани от литературния процес. Преводаческите постижения на Ферко не носят творчески отпечатък, на който Дана Хронкова „завижда“ в своята статия за чешките преводи от българската литература и който творчески отпечатък толкова наложително се търси напоследък в преводната литература.

Антологията в този си вид е изпаднала в близост до илюстрацията. Ако се ръководим само от политическата функция на поезията, ще изпаднем в опасността да стесним границите на самата поезия. Това явно личи при някои автори. За една литературна антология винаги е по-уместна литературно-историческата проекция, насочена в дълбочина, а не аспект в ширина. В този случай се рискува времето бързо да заличи актуалността от количествените показатели на сборника.

За да може читателят да си създаде по-ясна представа за българската социалистическа поезия, би трябвало в една антология на българската поезия да има възможност да прочете и Ботев, и Вазов, и Яворов. Зараждането на забележителната поезия на Смирненски, Вапцаров и други не бива да се търси в посредствените стихотворения на Димитър Полянов, а в творчеството на горепосочените поети.

По-малко проблемна е книгата „Песни за човека“ — стихотворения от Вапцаров, подбрани и преведени от Милан Ферко и Павол Хоров. Книгата излезе през 1962 г. и съдържа тридесет Вапцарови стихотворения. Преводите на Ферко са по-описателни и външни, а на Хоров — с по-голяма вътрешна сила, топлина и дълбочина. Някои стихотворения на Вапцаров са излизали в два и три превода на отделни преводачи. Ферко е печатал преводите си на Вапцаров в антологията на българската поезия и в списания. В книгата „Песни за човека“ при този подбор на двамата преводачи предимство имат преводите на Хоров. Преди няколко години и словашкият поет Милан Лайчиак публикува в списания добри преводи на Вапцарови стихотворения.

Вапцаровата поезия от редица години насам се представя добре в Словакия от преводите на споменатите автори. Често тя фигурира в репертоара на изтъкнати рецитатори. За нейната популярност, за обича, която буди, говори и фактът, че Милан Шутовец, млад словашки литературен критик, изготви своеобразна програма от стихове на Н. Й. Вапцаров под заглавие „Да бъде песен“ за рецитаторския кръжок при Философския факултет в Братислава. Програмата беше изнесена през 1962 г.

Дана Хронкова пише в статията си, че „манталитетът на словаците е много близък на българския“. Нямам никакви възражения срещу това твърдение. Тъй като авторката намира определена разлика в преценката на патетиката и гражданското начало в българската и чешката художествена литература въз основа на различния манталитет на двата народа, едно малко словашко-българско литературно сравнение доста лесно би установило, че такава разлика чисто и просто не съществува, защото „манталитетът на словаците...“ и т. н.

Съвременната словашка литература също не обича патетиката и клетвите за вяност към гражданския патос. Този факт може да бъде обяснен само от литературната история и критика, а не от манталитета.

В Словакия, както е известно, поезията бе „избавена“ от патоса още от сюрреалистите през 40-те години. Те отхвърлят дотогавашните канони на поетическо творчество, освобождават стиха и образната система на лириката. Друг е въпросът, че онова, което отхвърлят, не се уравновесява с техния принос. За тези неща напоследък се водят спорове. В Словакия наскоро се състоя международна научна конференция по проблемите на литературния авангардизъм през XX век. Словашките сюрреалисти се затварят в себе си пред заплахата да служат на фашизма и на официалната католическо-фашистка идеология, но тяхното творчество в резултат на минималната си разбираемост не може в никакъв случай да бъде бо е и другар на своя съвременник. (Другият път към съвременността е лъкатушел през преводната литература. Преводите на Хоров например не са проста репродукция на просто случайно избрани оригинали, между които и от българската реалистична поезия, а творческо преводаческо дело.)

Словашките сюрреалисти обаче, както всички признават, намират много нови импулси за собственото си развитие и за определено обогатяване на изразната скала на лириката. Словашката поезия след 1956 г. съзнателно се обръща към тях.

Освен от собствените си изводи, съвременната словашка лирика, която си остава водещ литературен жанр, както и останалата поезия, се стимулира от новите веения в чешката и другите литератури, които в последно време изживяват паралелни процеси на развитие и борба за художествено пресъздаване на човека от втората половина на нашия век. В тази борба словашката литература, благодарение на общия чехословашки литературен контекст, традиция, опит, контакти с други литератури и т. н. се сближава с чешката литература, въпреки различния, както изглежда, национален манталитет. И проблемите на

превода от другите литератури, между които е и българската, в Чехия и Словакия са си подобни. Много от това, което Дана Хронкова пише по най-важните проблеми, свързани с представянето на съвременната българска литература на чешкия читател, се отнася и за словашко-българските литературни връзки. Нейното гледище се нуждае от разширяване или уточняване на някои места от гледна точка на словашката преводна литература.

Опростените преводи на Ботевата поезия — и чешкият, и словашкият — без оглед на националните манталитети, могат обстойно да се обяснят с литературния схематизъм на 30-те години и с неговия метод на преводаческа работа. Миналата година на чешки език излязоха избрани стихове от П. К. Яворов в превод на поетесата Ярмила Урбанкова. Дана Хронкова счита този превод за „сериозна“ книга, за забележително преводаческо и издателско дело. Няма и съмнение, че Яворов е дълбоко национален български поет. Урбанкова е успяла да превъплъти в чешкия превод съществените качества на Яворовата поезия, нейната притегателна сила и въздействие. Чешката поетеса и преводачка е направила превод, за който може да се каже, както за всяко хубаво поетическо претворяване, че това е поезия, която сам Яворов би създал, ако пишеше на чешки. Подобна мисъл съвсем не ми идва на ум, когато чета чешкия и словашкия превод на най-големия български поет Христо Ботев.

Подобни проблеми в чешката и словашката преводна литература и сходни нужди на литературното развитие се отразяват и в подбора на произведения от други литератури. Чешките и словашки преводи от българската литература често пъти излизат паралелно или с минимално изпреварване на едините или другите. През последните години и в Словакия излязоха книги от Андрей Гуляшки — приключенските му повести, Тониц — из живота на спортистите, повестта на Милчо Радев „По тротоара“ и други. В общата чешко-словашка масова поредица за младежта „Май“ излезе ново издание на „Тютюн“ от Димитър Димов в превод на Мария и Томаш Тополски. От същите двама преводачи е и словашкият превод на романа на Ивайло Петров „Мъртво вълнение“, излязъл миналата година. Романът на Ивайло Петров несъмнено е актуален принос в съвременната словашка преводна литература, защото неговата идейно-художествена проблематика е близка с основната проблематика на съвременната словашка проза. Въпросите на хуманизма, на хуманността се намират може би в центъра на вниманието на съвременния словашки писател.

Стихове от български поети, също както в Чехия, се печатат по страниците на литературните списания и периодичния печат. Освен Багряна, тук би трябвало да споменем Веселин Ханчев, Блага Димитрова, Въльо Раковски, Валери Петров, Димитър Дублев, Любомир Левчев, Дамян Дамянов и други. В началото на настоящата година в словашкото списание „Ревю на световната литература“ бяха отпечатани 19 стихотворения от Атанас Далчев в превод на автора на тази статия.

Най-издаваните български писатели през двадесетилетието са: Камен Калчев — 8 издания на 5 произведения, Ст. Ц. Даскалов — 5 издания на 5 произведения, Иван Вазов — 5 издания на 4 произведения, Людмил Стоянов — 4 издания на 4 произведения, Орлин Василев, Георги Караславов и Емил Коралов — по 3 издания на 3 произведения, Валери Петров — 3 издания на 2 произведения. Това, разбира се, не говори кои български писатели са най-известни, но все пак е показателно — вижда се, че ние, словаците, сме все още длъжници на българската литература, особено на класиката.

Трябва да отбележим, че през това двадесетилетие в словашкия печат са излезли 260 статии и рецензии за български писатели, за българската литература и словашко-българските литературни връзки.

Край на 50-те и 60-те години са етап на развитие, който не е приключен. Рано е да се правят големи обобщения. Словашката литература страстно търси и асимилира всичко свежо, оригинално и талантиливо от близките литератури. Българската литература е имала, има и сега много и различни поети и белетристи. Тя принадлежи към онези литератури, които привличат с яркия си зрял реализъм, с трезвата си критична позиция спрямо поклонниците на литературната мода.

Трябва да се добави и още нещо. Дългият списък на преведените книги от българската художествена литература след Втората световна война, в който фигурират 82 издадени заглавия, започва и свършва с преводите на Мария и Томаш Тополски. В Словакия двамата превеждат най-дълго време и най-системно българска проза, както поетът Павел Хоров — българска поезия. Мария Тополска същевременно е направила и безброй подстрочници на български стихотворения (Хоров е реализирал най-голям брой от тях). Мария Тополска, Томаш Тополски, Павел Хоров, Юлия Стайкова и други литературни работници възплащават и определена основна насока в превеждането на българската поезия на словашки — от годините през войната до днес. В зависимост от нуждите на литературата, конкретно предявявани от издателствата и списанията, те откриват в една вътрешно близка, млада и същевременно богата литература произведения, които дават на словашките читатели не само естетическа наслада, но и разностранни познания за България, за нейната земя, за подобната историческа съдба в миналото и сходния път към бъдещето.

Малката словашка литература може би е на първо място в света със своите 82 издадени заглавия от българската художествена литература през двадесетилетието, ако вземем предвид големината на отделните народи. До това заключение стигаме и от данните, публикувани в „Българската художествена литература на чужди езици“. При положение, че словашката литература е слабо позната по света, България с досега издадените около двадесет превода от нея и с единадесетте заглавия, влезли в плана на издателство „Народна култура“ за тази и идната година, без съмнение ще заеме едно от първите места в света по броя на издадени преводи от словашката белетристика. Това наистина е един радостен факт.